

УДК 94(477)"1917/1921":[929:323.272]:314.15(=161.2)
DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(54\).2026.355035](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(54).2026.355035)

ЗБІРНИК УКРАЇНСЬКОГО ВОЄННО-ІСТОРИЧНОГО ТОВАРИСТВА «ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ» ЯК МІСЦЕ ПАМ'ЯТІ

Ольга Зубко¹

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії та археології
Донецького національного університету імені Василя Стуса, Вінниця, Україна

Email: zubkoolga5@gmail.com

Web of Science ResearcherID: ACP-6458-2022

<https://orcid.org/0000-0002-7052-1472>

Дослідження присвячене актуальній проблемі збирання та збереження свідчень учасників воєнних дій. У статті йдеться про зміст і сенс видання збірника матеріалів з української військової історії «За Державність» (1929 – 1939), ініційованого відродженням у 1925 р. в Каліші Українським воєнно-історичним товариством (1920 – 1939). Для характеристики ролі та значення осередку, що гуртувався навколо ідеї міжвоєнного емігрантського воєнного часопису та подальшого її втілення, у розвідці було використано поняття «місце пам'яті», запроваджене в науковий обіг істориком П. Нора в 1980-х рр. Зроблено спробу застосування даного поняття як у широкому розумінні, тобто у трьох смислах – матеріальному, символічному й функціональному, так і вузькому, конкретному позначенні саме «місця» для збирання й збереження пам'яті та перетворення її в досвід. Представлено обґрунтування засновників видання щодо необхідності збереження національної пам'яті про боротьбу за українську державність та відповідне пояснення редакції щодо узагальнюючої назви 10 збірників, що містять понад 100 публікацій, здебільшого причетних до подій одного десятиліття (1914 – 1924 рр.). До редакторського поділу різноманітних матеріалів (спогади, нариси, рецензії тощо) запропоновано варіант їх найпростішої систематизації за назвами: про окремі події, бої, операції, походи, театри воєнних дій, шлях бойових підрозділів. Для ілюстрації проблематики публікації наведено короткі біографічні довідки деяких авторів (Я. Водяного, М. Галина, Г. Порохівського, Ф. Сумневича, О. Шпилинського та інших). Як план на перспективу актуалізовано думки заступника голови товариства, лікаря і письменника Юрія Липи (1900 – 1944), автора двох десятків новел і статей про національно-визвольні змагання, які автор визначив як спробу дати наступному поколінню відповідь на питання «Що то було?» і «Як то сталося?».

Ключові слова: Українська революція, українська військова еміграція, козацтво, Українське воєнно-історичне товариство, збірник «За Державність», Юрій Липа, національна пам'ять, джерела.

Постановка проблеми. Запроваджене П'єром Нора (1931 – 2025) ще на початку 1980-х рр. словосполучення «les lieux de mémoire», яке зазвичай перекладають як «місця пам'яті», було винесене в назву праці, робота над якою об'єднала десятки французьких науковців і тривала близько 10 років² [Новак, 2017, с. 244]. Відтоді з'явилася ціла низка досліджень, які, покликаючись на концепцію Нора, оперують поняттям «lieux de mémoire», що стало загальноживаним терміном. Попри це суперечки навколо нього не вщухають. Словосполучення, яке з французької було витлумачене як «простір», «обшир», «сфера» пам'яті, не має прямих відповідників в англійській, німецькій, українській чи інших європейських мовах. Його практично прямий переклад звівся до варіацій «місць пам'яті» чи «меморіальних місць». Однак у праці за редакцією Нора йдеться далеко не лише про власне «місця», але й про символи, що не мають прямого географічного еквіваленту, які не можуть бути позначені цяткою на мапі (це, звісно, не означає, що ці символи не мають жодних матеріальних втілень) [Набок, 2017, с. 245].

До таких пам'ятних символів належать і

воєнно-історичні журнали. За типологією місць пам'яті – це друковані символічні простори з такими притаманними аспектами як фіксація подій, конструктор ідентичності та джерело інформації. Про фіксацію подій свідчить друк архівних документів, спогадів учасників і досліджень про боротьбу за незалежність. Конструктор ідентичності виявляє себе як через формування уявлень про військове минуле, так і через вплив на національну свідомість. А джерельна інформативність виступає частиною довготривалого запам'ятовування, забезпечуючи збереження знань, образів та емоцій.

Проблему «місць пам'яті» ставили свого часу українські емігранти – учасники подій 1917 – 1921 рр., але вона актуалізувалася у зв'язку з триваючою російсько-українською війною.

У міжвоєнну добу друкованим виданням, що займалося збиранням, збереженням, упорядкуванням та публікацією воєнної минувшини був збірник Українського воєнно-історичного товариства (1920 – 1939) «За державність» (1929 – 1938). Незмінним відповідальним редактором щорічників був полковник армії УНР, історик і журналіст Михайло

¹ © Зубко О.

² У перекладі англійською вибрані статті «Les lieux de mémoire» вийшли друком у трьох томах загальним обсягом понад 1,5 тис. сторінок у 1996 р. за назвою: «The Realms of Memory: Rethinking the French Past». На початку 2000-х рр. праця, також у скороченому вигляді, була опублікована німецькою мовою. Українському читачеві дослідження П. Нора відомі переважно зі збірки статей, що була укладена як своєрідний підсумок роботи над «Les lieux de mémoire» і вийшла в українському перекладі у 2014 р.: П'єр Нора. Теперішнє, нація, пам'ять / пер. з франц. Андрій Репа. Київ: Кліо, 2014. 272 с.

Садовський (1887 – 1967).

Огляд джерел та літератури. Історіографія проблеми представлена працями як українських [Кисіль, 2001], [Фуртес, 2009], так і закордонних дослідників [Karpus, 1991], [Wiszka, 1997]. Польські дослідники зосередилися переважно на питаннях чисельності українських інтернованих збройних частин (35 000 козаків, 4 000 старшин і понад 100 генералів [Wiszka, 1997, s. 316]), їх порозумінню з польською владою та їх підготовці до повернення в Україну. Тоді як українські історики фокусували увагу саме на історії створення та діяльності Українського воєнно-історичного товариства (далі УВІТ) як такого, а також на тій військовій проблематиці загалом, яка піднімалася українськими емігрантами як в Польській республіці, так і поза її межами (зокрема в Першій республіці чехів і словаків), впродовж 1920 – 1939 рр., що свідчить про відсутність наукових розвідок, присвячених безпосередньо збірникам УВІТу «За державність»

Відсутність новітніх історіографічних праць про друковане видання «За державність» скеровує до джерельної бази: колекції матеріалів [«За державність». Матеріали до історії Війська Українського» (1929 – 1938)], а також мілітарної прози й публіцистики громадського діяча, заступника голови УВІТ, лікаря і письменника Ю. Липи (1936 – 1937).

Мета. На прикладах мемуарних, публіцистичних та художніх творів українських емігрантів міжвоєнної доби з'ясувати та проілюструвати як і навіщо збирали воєнно-історичну інформацію та зберігали пам'ять про «недавнє минуле» учасники визволення України.

Виклад основного матеріалу. УВІТ було відроджене в Каліші у січні 1925 р. ініціативною групою військових-емігрантів у складі генералів А. Вовка, В. Змієнка, полковника М. Садовського, підполковників В. Євтимовича та М. Стечишина. Управа УВІТ одним з головних напрямів своєї роботи вважала збирання історичних праць, їх систематизацію та видання [За державність, 1929, № 1, с. 186–187].

Після легалізації товариства польською владою у березні 1926 р. справа видання пришвидшилася та полегшилася. На заклик УВІТ до співробітництва відгукнулося чимало колишніх вояків. Одні взялися до написання мемуарів, інші вже мали рукописи, але не знали куди їх подати. До портфелю редакції почали надходити матеріали, у більшості безкоштовно, але деякі за гонорар. Невдовзі їх назбиралося так багато, що вистачало б на укладання 2–3 випусків. Однак через деякий час зневірені у швидкій публікації автори почали відкликати свої праці до інших часописів або видавали їх власним коштом. [За державність, 1929, № 1, с. 188].

У 1929 р. нова управа УВІТ в складі генерал-полковника М. Юнакова, генералів-хорунжих В. Змієнка та А. Загородського, полковника М. Садовського, підполковників С. Скрипки, В. Євтимовича, П. Опаренка закінчила справу попередниці, здійснивши зрештою випуск першого збірника та почала готувати наступні. [За державність, 1929, № 1, с. 189].

У редакційній статті первістка було обґрунтовано необхідність і доцільність продовження такого видання. З тексту також зрозуміло, чому щорічник

отримав назву «За Державність».

Ініціатори видання вважали, що справа постановя української державності вирішиться тільки мілітарним шляхом. До цього повинні бути готовими «*всі по-державницьки усposоблені Українці*». [За державність, 1929, № 1, с. 3]. Вони звертали увагу на гіркий досвід боротьби тих, хто прагнув, але не досяг самостійності. Звертаючи увагу, що цей досвід повинні застосувати й теперішнє, і прийдешне покоління, «*аби не кривавились задармо лави нових борців за визволення України, повторюючи старі помилки*». [За державність, 1929, № 1, с. 3]. При цьому враховуючи, що здобуті великою ціною знання можуть зникнути, бо «*рідшають лави старих активних борців, а з ними зникає і частина нашої воєнно-історичної минувшини*» [За державність, 1929, № 1, с. 3]. От чому обов'язком кожного небайдужого до української справи вояка є подання матеріалів, що висвітлювали б події, «*свідком, учасником або й аранжером яких довелось йому бути*» [За державність, 1929, № 1, с. 3].

Отже, перед УВІТом стояли завдання: по-перше, «збирати, класифікувати та систематизувати воєнно-історичні матеріали, вносити поправки на підставі перевірених даних та, в міру сил, подати належні висновки»; по-друге, «дати готові матеріали майбутнім дослідникам, на підставі яких вони спромоглися б укласти воєнну історію українських визвольних змагань»; по-третє, «може й створити притаманну українській вдачі військову доктрину». [За державність, 1929, № 1, с. 3–4].

Засновники видання підкреслили, що «*справа вимагає скупчення зусиль, що може видається надто важким в сучасний момент, коли живемо в період зневіри, розгубленості, гострої критики колишніх кумирів, а навіть почасти ворожнечі з причин особистих чи партійних, через розходження поглядів на форму Української Державності*». У підсумку зазначалося: «*Всі прагнемо власної хати, власної Держави, різницю політичних переконань покриває велич мети*». Знаючи та розуміючи «*злидні емігрантського животіння*», активісти сподівалися, що у цій важкій та занедбаній праці вони знайдуть як моральну, так і матеріальну підтримку серед українського суспільства [За державність, 1929, № 1, с. 4].

Письменник і лікар Ю. Липа, член УВІТ, один із заступників голови товариства, в дописі про військове видавництво зазначав, що не «*особисте самохвальство, чи бажання знайти собі подяку в сучасників*» рухало тоді ветеранами визвольних змагань, а бажання «*зберегти ідеали армії і пам'ять війни 1917 – 1920 рр. на будуче; прагнення не тільки дати приклади «героїчного чину» українського війська, щоб не повторювати минулих помилок*», а передати досвід для «*будучини Українського війська*», а відтак і майбутнього України.

«*З надзвичайними труднощами, мерзнувши в дерев'яній буді таборової друкарні, самохітні складачі, старшини і козаки, стулювали сторінку по сторінці на педаловій машині перший грубий том (аж 192 стор. великої 8°) збірника «За державність» – так описував Ю. Липа початок цієї великої справи.* [Липа, 1936, с. 3].

На заклик до друку відгукнулися «українці з усіх земель України», різних звань, посад і родів військ: «кубанець Сулятицький, бесарабець Галин, галичанин Думін та інші автори-аматори від генерала генерального штабу до простого козака, серед яких кіннотники, січові стрільці, повстанці тощо». Ю. Липа підкреслював, що для кожного свідомого українця обов'язково знайдеться на сторінках збірника «щось для зміцнення гордості і знання власної історії... і знання великих українських походів, як давніх, так і недавніх». [Липа, 1936, с. 3].

Пройде десять років і на з'їзді УВІТ працівники редакції згадуватимуть свої перші кроки, як вони відчували себе справжніми першодрукарями, коли «кожноразово пензлем потрібно було смарувати валок», щоб відбити одну сторінку накладу [За державність, № 5, 1938, с. 22]. За десятиліття їм вдалося видати десять щорічників збірника, обсягом понад 200 сторінок кожний, при цьому перший випуск 1929 р. було перевидано в 1935 р.

Збірники містять понад 100 публікацій, з них 45 спогадів, 52 історичні нариси та інші матеріали (рецензії, некрологи, бібліографія), а також 22 схеми. З 60-ти авторів, тільки одинадцять невійськових – це історики М. Антонович і Б. Крупницький, священник П. Білон, редактор і письменник І. Гаврилюк, К. Коваль-Медзвєцька (єдина акторка-жінка), редактор і бібліограф П. Зленко, юрист Г. Лазаревський, лікар і письменник Ю. Липа, історик і педагог П. Сулятицький дипломат і митець граф М. Тишкевич, інженер-залізничник В. Яновський.

Серед авторів-військових – представники генералітету та офіцери, а також кілька невизначених осіб¹.

Оголосивши про намір друкувати дослідження з усіх періодів історії українського війська, редакція помістила на сторінках збірника статті з давнього минулого про події та постаті козацької-гетьманської доби (кінець XV – початку XVII ст.): 1) В. Дашкевича-Горбацького про походження Остафія Дашкевича – старости черкаського, канівського та кричівського, кошового, який керував обороною південних кордонів від нападів кримських татар; 2) М. Антоновича про козацький похід польського шляхтича та військового діяча Речі Посполитої М. Язловецького в 1594 р.; 3) М. Антоновича про участь українського козацтва в Смоленській війні (1632 – 1634); 4) О. Переяславського про бойові дії Української Кінної армії під Лоевом у 1649 р. під командуванням гетьмана М. Кричевського – чигиринського полковника в 1643 – 1648 рр.; 5) О. Шпилинського про Сердюцькі полки на Лівобережжі за часів гетьмана Брюховецького; 6) Б. Крупницького про діяльність Пилипа Орлика на теренах Правобережної України в 1711 р.

Окремо відзначимо історичний нарис Олександра Опанасовича Шпилинського, який був співробітником

українських спецслужб: у 1920 – 1921 рр. керував розвідувальним відділом штабу Дієвої армії УНР і неодноразово бував особисто на території Радянської України.

У своїй праці Шпилинський писав: «У часі руїни, при облозі м. Ставища, це місто боронили три Сердюцькі полки і лишили нам приклад подиву гідного героїзму, що обійшов усю тогочасну закордонну пресу. В цей час на Лівобережній Україні Брюховецький мав 10 городових полків та 5 Сердюцьких. Реєстр із 1663 р. виглядає так: Правобережжя: Перший Сердюцький полк – полковник Дачко. Другий Сердюцький полк – полковник Буланій. Третій Сердюцький полк – полковник Дейнека. Лівобережжя: Перший Сердюцький кінний полк – полковник Мартинів. Другий Сердюцький піший полк – полковник Баки. Третій Сердюцький піший полк – полковник Годуненко. Четвертий Сердюцький піший полк – полковник Чернець. П'ятий Сердюцький піший полк – полковник Серденя. Три правобережні Сердюцькі полки під командою полковника Дачка полягли в жорстоких боях при обороні м. Ставищ майже до останнього чоловіка; лишалось таким чином тільки п'ять лівобережних Сердюцьких полків» [За Державність, 1930, № 2, с. 88–89].

У 1930-х сотник Шпилинський подав у відставку. Відомо, що 7 лютого 1937 р. він, не полишаючи дослідження про Ставищенське повстання проти Речі Посполитої у 1664 – 1665 рр. (нині Ставище – селище міського типу в Київській області поблизу Білої Церкви – авт.), виступив із доповіддю «Осада міста Ставище у 1664 році (військово-історична розвідка)» в Українському науковому інституті в Берліні. [Чухліб, 2012, с. 778]. Спроби розшукати цю працю поки що безуспішні.

Але повернемося до змісту збірників.

Більшість матеріалів охоплюють одне десятиліття (1914 – 1924) з недавнього минулого: від створення мілітарних організацій напередодні Першої світової війни (Е. Юревич-Книгецький) до друкарської справи в Каліському таборі інтернованих (І. Зубенко) та волинських повстанців (Є. Філоненко). Йшлося як про власну участь у визвольних змаганнях (Ю. Науменко), так і про загальний огляд революційних подій, види та форми боротьби під час визвольних змагань (П. Єрошевич).

Щодо різноманітності форматів авторських дописів, то здебільшого це спогади та нариси, але редакція також приймала інші матеріали: некрологи (контрадміралу УНР М. Білинському, автор – В. Савченко-Більський); пропам'ятні статті (Головному отаману Симону Петлюрі, автор – В. Сальський); рецензії (історії України Д. Дорошенка, автор – Г. Лазаревський; записок генерала П. Врангеля, автор – А. Сулятицький); державне будівництво (про проголошення 4-го Універсалу, автор – І. Гаврилюк);

¹ Йдеться про генерала-полковника М. Омеляновича-Павленка; генерала-поручника П. Єрошевича; генералів-хорунжих М. Безручка, М. Галина, В. Дашкевича-Горбацького, А. Пузицького, В. Савченка-Більського, В. Сальського, О. Удовиченка, П. Шандрука; полковників О. Вишнівського, В. Кедровського, Ю. Киркиченка, М. Крата, Г. Порохівського, В. Савченка, К. Смовського, В. Чабанівського, С. Чорного; підполковників

А. Маруценка-Богдановського, Т. Омельченка, В. Проходи, І. Ремболовича, М. Чижевського, М. Янчевського, М. Яшенка; поручників Д. Зоренка, Ф. Корольчука; сотників М. Бутовича, А. Гончаренка, О. Думіна, І. Зубенка, О. Каложного, В. Корніїва, С. Левченка, Ю. Науменка, О. Переяславського, П. Проценка, Є. Філоненка, О. Шпилинського; хорунжих І. Винника, І. Гнойового, Е. Юревича-Книгецького.

військове будівництво (про засідання Всеукраїнського військового генерального комітету, автор – В. Кедровський); військово-судові історії українського військового судівництва, автор – В. Кириченко); бібліографічний покажчик (про січових стрільців, автор – П. Зленко); описи повсякдення (про окупований денікінцями Київ, автор – К. Коваль-Медзвєцька).

Граф М. Тишкевич – український дипломат, публіцист, митець і меценат (тричі номінований на Нобелівську премію (1910 р., 1911 р. і 1927 р.) – *авт.*) зробив огляди міжнародної преси про відношення до України й міжнародних зустрічей. Свій допис «З недавнього минулого» він почав з твердження, що сучасне йому українське військо успадкувало і продовжило козацьку традицію: «*Слава Козаччини лунала колись по цілому світі. Знала її Європа й Азія; лише в самій Франції Ришельє, Людовик XIV і Наполеон, який наказав історикові Лезюру написати книгу про козаків. Писав про них Вольтер і співав Віктор Гіто. Наше військо вповні підтримало цю славу тепер*» [За Державність, 1937, № 7, с. 229].

Варто виокремити спогади Мартирія Андрійовича Галина – лікаря-хірурга, доктора медицини «Спостереження та враження з часів великої війни та революції», адже саме участь у бойових діях і набутий досвід спонукали його взятися за українську медичну термінологію, у результаті чого побачили світ «Російсько-український медичний словник» (Київ, 1920 р., 144 с.) та «Медичний латинсько-український словник» (Прага, 1928 р., 302 с.) [Нечаїв, 2020, с. 78].

На сторінках збірників можна знайти інформацію про окремі бої (А. Гончаренка про бій під Крутами 29 січня 1918 р.), операції (М. Крата про Вапнярську операцію 26–27 липня 1919 р.), походи (М. Омеляновича-Павленка, І. Ремболовича, М. Чи-жевського, С. Чорного, В. Яновського про Зимові походи). Є у збірниках інформація за театрами воєнних дій – зимові події 1917 р. у Таврійській губернії (Ф. Корольчука); Гайдамацький Кіш на Слобідській Україні у 1917–1918 рр. (К. Смівського); Одеська Гайдамацька бригада на півдні України в березні-грудні 1917 р. (М. Янчевського); про березневі бої 1918 р. за доступи до Києва (А. Пузицького); про 1918 р. на Чернігівщині (І. Ремболовича); історія боротьби війська УНР на Лівобережжі у 1917–1919 рр. (В. Савченка); боям за Вапнярку у липні-серпні 1919 р. (О. Вишнівського).

Окремі публікації були присвячені відомим подіям: вступу українського війська до Києва 31 серпня 1919 р. (В. Чабанівського); переходу української армії через Збруч 21–23 листопада 1920 р. (О. Удовиченка); форсуванню Дністра в серпні 1920 р. в районі Городенки (О. Удовиченка); трагедії Базару 21 листопада 1921 р. (П. Ващенко).

Зокрема від отамана Холодноярської республіки (1919–1922) Я. Водяного (1886–1940) дізнаємося про виступ Вільного Козацтва проти москалів на залізничній станції Віниця наприкінці грудня 1917 р. Від травня 1922 р. він жив у містечку Гусятин, що після короткочасного перебування у складі ЗУНР (1918–1920) перейшло до Польської республіки. Робота у польських страхових та кооперативних товариствах давала йому весь вільний час використовувати для написання мемуарів про

українські визвольні змагання, а також для створення драми «Холодний Яр». Саме в Гусятині Водяного розшукали представники уенерівської спецслужби в еміграції та запропонували співпрацю. Думка про те, що зможе бути корисним для втілення в життя української ідеї в нових умовах, дуже захопила Водяного. Невдовзі, коли спецслужбу Військового міністерства Державного Центру УНР в екзилі у 1927 р. очолив генерал-хорунжий В. Змієнко (1886–1938) (нагадаємо, один зі співорганізаторів УВІТу – *авт.*), Яків Михайлович почав із ним співпрацювати. Під його проводом діяла добре організована група в містечку Гусятині й в селі Борсуки. Він мав свою агентурну мережу, яка добувала інформацію про справжній стан справ в Україні. Через перевірених агентів переправляв на українську територію листівки, журнали та іншу літературу, у якій звучав заклик не миритися з наявними порядками та боротися з радянською владою [Служба зовнішньої розвідки України, 2021].

Збірник містив також матеріали, присвячені історії окремих бойових підрозділів, їх українізації (В. Корніва, Ю. Науменка, П. Проценка, В. Савченка); бойовий шлях січових стрільців (М. Безручка), сірожупанників (М. Бутовича, В. Проходи), синьожупанників (Т. Омельченка); 1-го Кінного Лубенського полку ім. Максима Залізняка (А. Марущенка-Богдановського); 5-тої Херсонської стрілецької дивізії (О. Думіна, Ю. Науменка); 8-й Катеринославського корпусу (С. Левченка); Інструкторську школу старшин (С. Левченка); Житомирську пішу Юнацьку школу (І. Винника).

Історію 412-ї Київської пішої дружини писав Федір Сумневич (1885–?) – колишній прапорщик російської армії, волинський та подільський губернський комісар, просвітянин та кооператор. Його долю після 1929 р., за відсутністю документів, не можливо простежити. (Давидюк, 2016). Тоді як надрукований у 1936 р. нарис свідчить про проживання та коопераційну діяльність Федора Олександровича на польських теренах, принаймні до 1936 р.

Полковник Гнат Порохівський зосередився на вагомих моментах історії 2-ї Кулеметної бригади, яку він очолював до моменту її інтернування в листопаді 1920 р. в Румунському Королівстві. В 1935 р. Гнат Єрмилович був не тільки співзасновником Громадсько-допомогового комітету української еміграції в Румунії (ГДК) та головою українського розвідувального пункту в Румунському Королівстві, але й співробітником румунської спецслужби – Спеціальної служби інформації (CCI, Serviciul Special de Informații) [Власенко, 2022, с. 192]. Отже, можемо стверджувати, щорічник ретельно прочитувався не тільки українськими та польськими військовими фахівцями, а й румунськими.

Але не тільки повне відтворення імен і подій з історії українського війська, і навіть не збереження набутих знань і досвіду як таких було важливим для емігрантів 1920–1930-х рр. Вони міркували над продовженням боротьби та підготовкою до неї прийдешнього покоління.

Лікар і письменник Ю. Липа не був професійним військовим, заступником голови УВІТ він був обраний

за створення тритомника новел «Нотатник» (Львів, 1936 – 1937), де на основі розповідей «самовидців» в художній формі відображено події визвольних змагань і еволюцію характерів учасників Української революції, починаючи від Першої світової війни та закінчуючи еміграцією. Новелами «Нотатника» охоплено десять років (1914 – 1924), випадково чи ні, але такий самий діапазон років у збірника «За Державність». Так, у новелах «Коваль Супрун» – час від літа 1914 р. до осені 1917 р.; «Література» – осінь 1917 р.; «Ганнуся» – (вочевидь – авт.) літо 1918 р.; «Гринів» – від початку 1917 р. до початку 1919 р.; «Рубан» – березень-грудень 1919 р.; «Кіннотчик» – весна 1919 р.; «Закон» – літо 1919 р.; «Кам'янець столичний» – літо 1919 р.; «Малий» – осінь 1919 р.; «На варті» – осінь 1919 р.; «Петька Клин, нальотчик» – зима 1919 – 1920 рр.; «Чародій» – літо 1920 р.; «Бляшанки» – осінь 1920 р.; «Номер двадцять восьмий» – не раніше весни 1922 р.; «Гадючки» – не раніше осені 1922 р.; «Табір» – 1920 – 1924 рр. [Липа, 2024, с. 16]. Свої твори письменник визначив як спробу дати наступному поколінню відповідь на питання «Що то було?» і «Як то сталося?» [Липа, 1937, с. 6].

У статті «Бути великим свідком» Ю. Липа розмірковував над вартістю слова, почутого від учасника історичної події для письменника, що їх описує. Кожне таке свідчення він порівнює з появою «нового світла з темряви і хаосу». Новеліст переконує: «Знаємо крім того багато з української мемуаристики про походи, перемоги і невдачі, про окремі злі і добрі факти. Але цього замало. Бо ці зіставлення, мемуари і військові синтети ввійшли в кров, в душу лише учасників цього всього. Битви – нераз виписані не лиш у їх серці, але й шрами на їхньому тілі. Слово «Вознесенськ» для учасника походу – це ціла гамма почувань, те саме «Маківка» для Усусуса (Українських січових стрільців – авт.). Але про ці почування, на жаль, з їх мемуарів можемо лише догадуватись. Тому ці гами почувань умруть разом з ними, а є речі, що в українській духовій расі повинні бути безсмертні».

[Липа, 1936, с. 1].

На думку Юрія Івановича мемуари дають передовсім впевненість, «що не було перерви, порожнього місця в українському житті в тих великих роках». Спогади «можуть бути підставою гордості і віри», але не можуть «організувати почуття пізніших поколінь». Він переконаний, що «тривале відчуження життя в тих роках може дати лише література, малярство, мистецтво взагалі», тому що «письменник ставить читача мов би на місце тих людей», «експортує» дії та почуття, готує покоління до майбутніх випробувань». «Коли настануть великі випробування, то далі діяти, це вже не справа письменника» – підсумовує він. [Липа, 1936, с. 1].

Можливо саме тому, в збірнику матеріалів «напівнаукової», за визначенням самих керівників, організації УВІТ є лише один матеріал авторства Ю. Липи – це «Одеська Січ», про створення молодіжної парамілітарної організації в Одесі у квітні 1917 р. «Організатор українського почуття» обрав інший, художній формат впливу на молоде покоління.

Висновки. У назві статті було застосовано поняття «місце пам'яті», запроваджене в науковий обіг істориком П. Нора. У статті воно вживане в розумінні пам'ятного символу, з такими притаманними йому аспектами як фіксація подій, конструктор ідентичності та джерело інформації для характеристики ролі та значення осередку, що гуртувався навколо ідеї міжвоєнного емігрантського воєнного часопису та подальшого її втілення.

Організатори журналу збирали, зберігали, систематизували та друкували матеріали спогади, нариси та інші матеріали з давнього і недавнього минулого українського війська для створення історії національно-визвольних змагань в датах і подіях, виховання патріотизму через встановлення зв'язків поколінь, вони прагнули передати далі теоретичний і практичний досвід боротьби за визволення України наступному поколінню.

Список використаних джерел

- Karpus, Zbigniew, 1997. *Jeńcy Internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918 – 1924*, Toruń: Wyd. Adam Marszałek, 209 s.
- Wiszka, Emilian, 2001. *Prasa wojsk Ukrainskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce w latach 1920 – 1924*. [w:], *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, Toruń: Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s. 309–327.
- Власенко, В. 2022. Гнат Порохівський: штрихи до біографії емігрантського періоду. (За матеріалами Галузевого державного архіву Служби безпеки України), *Z Tarcza albo na Tarczy: wojny w historii cywilizacji światowej. Monografia zbiorowa*. Międzynarodowe Konsorcjum Naukowo-edukacyjne Imienia Luciana Febvra, Warszawa-Paryż, 2022, с. 192–202.
- Давидюк, Р., 2016. *Українська політична еміграція в Польщі: склад, структура, громадсько-політичні практики на території Волинського воєводства*, Львів; Рівне: Дятлик М., 704 с.
- Кисіль, З. Р., 2001. Українське воєнно-історичне товариство (1920 – 1939), *Український історичний журнал*, № 2, с. 100–112.
- Липа, Ю., 1936. Найбільше військове видавництво українців-емігрантів, *Обрії*, Львів, Ч. 10–11, с. 3.
- Липа, Ю., 1937. Нагороджений «Нотатник», *Новий час*, Львів, 22 лютого (Ч. 38), с. 6.
- Липа, Ю., 1936. Бути великим свідком, *Обрії*, Львів, Ч. 5, с. 1.
- Нечаїв, С., 2020. До сторіччя російсько-українського медичного словника Мартирія Галина, *Українські медичні вісті*, Т. 12, № 1 (84), с. 77–79. DOI: <https://doi.org/10.32471/umv.2709-6432.84.102>.
- Набок, С., 2017. Простір і пам'ять: на перехресті контекстів, *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*, Вип. 5–6 (91–92), с. 244–253.
- Отаман Холодного Яру Яків Водяний. Служба Зовнішньої Розвідки України. URL: <https://szru.gov.ua/history/stories/otaman-kholodnoho-yaru-yakiv-vodyanyi> (дата звернення: 02.02.2026).
- Фуртес, О. О., 2009. *Військово-історична проблематика у працях української еміграції 1920 – 1939 рр.*: дис. канд. іст. наук: 20.02.22, Львів, 220 с.

Чухліб, Т. В., 2012. Ставищанська оборона. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України, Київ: Наукова думка, Т. 9, с. 778.

References

- Karpus, Zbigniew, 1997. *Jęncy Internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918 – 1924*, Toruń: Wyd. Adam Marszałek, 209 s. (in Polish).
- Wiszka, Emilian, 2001. Prasa wojsk Ukrainskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce v latach 1920 – 1924. [w:], *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, Torun: Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s. 309–327. (in Polish).
- Vlasenko, V., 2022. Hnat Porokhivskiy: shtrykhy do biohrafii emigrantskoho periodu. (Za materialamy Haluzevoho derzhavnoho arkhivu Sluzhby bezpeky Ukrainy). [Hnat Porokhivskiy: touches to the biography of the emigrant period. (Based on materials from the Branch State Archive of the Security Service of Ukraine)], *Z Tarcza albo na Tarczy: wojny w historii cywilizacji światowej. Monografia zbiorowa. Międzynarodowe Konsorcjum Naukowo-edukacyjne Imienia Luciena Febvra*, Warszawa-Paryż, 2022, c. 192–202. (in Ukrainian).
- Davydiuk, R., 2016. *Ukraińska polityczna emigracja w Polsce: skład, struktura, hromadsko polityczni praktyki na terytorii Wołyńskiego województwa*. [Ukrainian political emigration in Poland: composition, structure, socio-political practices in the Volyn Voivodeship], Lviv; Rivne: Diatlyk M., 704 s. (in Ukrainian).
- Kysil, Z. R., 2001. *Ukraińskie wojskowe towarzystwo (1920 – 1939)*. [Ukrainian Military Historical Society (1920 – 1939)], *Ukraiński historyczny zjazd*, 2, s. 100–112. (in Ukrainian).
- Lypa, Yu., 1936. *Naibilshe viiskove vydavnytstvo ukraintsiv emigrantiv*. [The largest military publishing house of Ukrainian emigrants], *Obrii*, Lviv, Ch. 10–11, s. 3. (in Ukrainian).
- Lypa, Yu., 1937. *Nahorodzhenni «Notatnyk»*. [Award-winning "Notetaker"], *Novyi chas*, Lviv, 22 liutoho (Ch. 38), s. 6. (in Ukrainian).
- Lypa, Yu., 1936. *Buty velykym svidkom*. [To be a great witness], *Obrii*, Lviv, Ch. 5, s. 1. (in Ukrainian).
- Nechaiv, S., 2020. *Do storichchia rosiisko-ukraińskoho medychnoho slovnyka Martiryii Halyna*. [To the centenary of the Russian-Ukrainian medical dictionary Martiryii Halyna], *Ukraiński medychni visti*, T. 12, № 1 (84), s. 77–79. DOI: <https://doi.org/10.32471/umv.2709-6432.84.102>. (in Ukrainian).
- Nabok, S., 2017. *Prostir i pamiat: na perekhresti kontekstiv*. [Space and Memory: At the Crossroads of Contexts], *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa*, Vyp. 5–6 (91–92), s. 244–253. (in Ukrainian).
- Otaman Kholodnoho Yaru Yakiv Vodiany [Ataman of Kholodny Yar Yakiv Vodiany], *Sluzhba Zovnishnoi Rozvidky Ukrainy*, URL: <https://szru.gov.ua/history/stories/otaman-kholodnoho-yaru-yakiv-vodiany>. (02.02.2026). (in Ukrainian).
- Furtes, O. O., 2009. *Viiskovo-istorychna problematyka u pratsiakh ukraińskoi emigratsii 1920 – 1939 rr.* [Military-historical issues in the works of Ukrainian emigration 1920 – 1939]. *Candidate's thesis*. Ph.D. thesis, Lviv. (in Ukrainian).
- Smolii, V. A. red., 2012. *Stavyschanska obrona*. [Stavyschansk defense. Encyclopedia of Ukrainian History], *Entsyklopediia istorii Ukrainy*, Vol. 9, Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian).

Olha Zubko

PhD. (History), Senior Lecturer Department of History and Archaeology
Vasyl Stus' Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

COLLECTION OF THE UKRAINIAN MILITARY-HISTORICAL SOCIETY “FOR STATEHOOD” AS A PLACE OF MEMORY

The study is devoted to the current problem of collecting and preserving testimonies of participants in military actions. The article deals with the content and meaning of the publication of a collection of materials on Ukrainian military history "For Statehood" (1929 – 1939), initiated by the Ukrainian Military Historical Society (1920 – 1939), revived in 1925 in Kalisz. To characterize the role and significance of the cell that gathered around the idea of an interwar émigré military magazine and its further implementation, the research used the concept of "place of memory", introduced into scientific circulation by historian P. Nora in 1981. An attempt was made to apply this concept both in a broad sense, that is, in three senses - material, symbolic and functional, and in a narrow, specific designation of the "place" for collecting and preserving memory and transforming it into experience. The justification of the founders of the publication regarding the need to preserve the national memory of the struggle for Ukrainian statehood and the corresponding explanation of the editors regarding the general title of 10 collections containing over 100 publications, mostly related to the events of one decade (1914 – 1924) are presented. For the editorial division of various materials (memoirs, essays, reviews, etc.), a variant of their simplest systematization by titles is proposed: about individual events, battles, operations, campaigns, theatres of war, the path of combat units. To illustrate the issues of the publications, brief biographical notes of some authors (Ya. Vodyany, M. Halyna, G. Porokhivskiy, F. Sumnevych, O. Shpylynskyi and others) are given. As a plan for the future, the thoughts of the deputy chairman of the society, doctor and writer Yuriy Lypa (1900 – 1944), the author of two dozen short stories and articles about the national liberation struggle, which the author defined as an attempt to give the next generation an answer to the questions "What was it?" and "How did it happen?"

Keywords: Ukrainian revolution, Ukrainian military emigration, Cossacks, Ukrainian Military Historical Society, collection “For Statehood”, Yuriy Lypa, national memory, sources.

Конфлікт інтересів

Авторка заявляє, що не має конфлікту інтересів щодо даного дослідження, включаючи фінансовий, особистий, авторський або будь-який інший, який міг би вплинути на дослідження, а також на результати, представлені в даній статті.

Фінансування

Дослідження було проведено без фінансової підтримки.

Доступність даних

Усі дані доступні в цифровій або графічній формі в основному тексті рукопису.

Використання штучного інтелекту

Авторка підтверджує, що при створенні даної роботи вона не використовувала технології штучного інтелекту.

Статус статті:

Отримано: 16.02.2026 Прийнято: 14.03.2026 Опубліковано: 15.04.2026

Creative Commons Attribution NonCommercial ShareAlike License (CC BY-NC-SA 4.0)

ISSN 2523-4498 (Print) ISSN 2786-6513 (Online)